

X 4265

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA FÖLDRAJZTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI VITAANYAGOK, MUNKAJELENTÉSEK

12.

Beszámoló

Az "Elmaradott területek kutatása és fejlesztési
problémái" c. témában végzett munkáról
és az elért eredményekről.

Készítette:

Dr.Beluszky Pál-- dr.Berényi István

Budapest
1974

6511/Szné

AKADEMIA
FÖLDRAJZI
KÖNYVTÁR

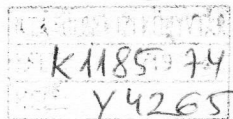
Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet

B E S Z Á M O L Ó

"Az ország természeti erőforrásainak kutatása és feltárása" c. főosztályszintű kutatási főirány
II/1 "Az elmaradott területek kutatása és fejlesztési problémái" c. témában végzett munkákról és az elért eredményekről

Készítette:

Dr. BELUSZKY Pál - Dr. BERÉNYI István

Budapest
1974 szeptember 11.

Beszámoló "Az elmaradott területek kutatása és fejlesztési problémái" c. témában végzett munkáról

1. Célkitűzés és program

1. "Az elmaradott területek kutatása és fejlesztési problémái" c. kutatási téma az MTA FKI II. feladatának /A magyar népgazdaság gazdaságföldrajzi adottságainak és erőforrásainak tér szerkezeti vizsgálata/ részét képezi.

2. A téma indoklása: Hazánk területének jelentékeny részén /legalább kétötödén/ a gazdasági fejlettség színvonala számottevő mértékben elmarad az országos átlagtól. A termelő szféra fejletlensége többnyire együttjár az ott élő népesség alacsonyabb életszínvonalával, kedvezőtlen életkörülményeivel, a "nemtermelő szektor", a településhálózat, általában az infrastruktúra viszonylagos fejletlenségével. Mindez egyes országrészekben, körzetekben társadalompolitikai feszültségeket okoz, a népesség gyors elvándorlását váltja ki, s oly depressziós területek kialakulásához vezethet, melyek - a jelenlegi területgazdálkodási, közgazdasági "szabályozók" mellett - az "egyszerű ujratermelésre" is csak állandó állami támogatás mellett képesek. A depressziós területek kialakulása az ország egészének gazdasági-társadalmi fejlődését fékezi; hosszabb távon egyes körzetek elnéptelenedését, a mezőgazdaságilag művelt területeknek a kívánatos mértéket meghaladó csökkenését, a meglévő termelő- és infrastrukturális kapacitások kihasználatlanságát, e körzetek lakóinak rossz társa-

dalmi közérzetét eredményezheti.

3. Kutatási cél: Munkacsoportunk a következőkben látja kutatási célját:

- a társadalmi-gazdasági színvonal és struktúra alapján az elmaradott területek elhatárolása, típusokba sorolása;
- az elmaradottság okainak és folyamatának kimutatása;
- e körzetek helyzetében várható változások előrejelzése;
- az elmaradott területek fejlesztési lehetőségeinek feltárása.

4. A kutatási célkitűzések megvalósítására a következő kutatási program megvalósítása van folyamatban:

a/ Az elmaradottság fogalmának meghatározása, egzakt /kvantifikálható/ jellemzése.

b/ Az elvi-módszertani problémák tisztázása után, ill. tisztázása céljából egy kiválasztott területen behatóbb vizsgálatokat folytattunk; az itt nyert módszertani tapasztalatok birtokában terjesztettük ki munkánkat az ország egészére. Az - elsősorban módszertani jellegű - kísérletek színhelyül Borsod-Abaúj-Zemplén megyét választottuk. Megítélésünk szerint ebben a megyében a gazdaság, a településhálózat inhomogenitása, a lakosság életkörülményeiben tapasztalható jelentős különbségek következtében fellelhetők mindazon területi sajátosságok, melyeket az ország gazdasági-társadalmi fejlődése az elmúlt husz év során felszínre hozott.

c/ Az elmaradott területek elhatárolása és típusokba sorolása oly módon, hogy mind az elmaradott zónák, mind pedig a

fejlett téregységeken belüli kedvezőtlen helyzetű körzetek feltárhatók legyenek.

d/ Az elhatárolt területi típusok elmaradottsága okainak és folyamatának leírása. A területi típusokban rejlő fejlesztési potenciálok, lehetőségek kimutatása.

A kutatási program megvalósítása a jóváhagyott tervek szerint 1975-ben fejeződik be.

5. Az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetében 1972-ben alakult munkacsoport az elmaradott területek vizsgálatára. A téma felvetése, a munkacsoport megszervezése dr. Enyedi György nevéhez fűződik. A kutatási program kidolgozásában kivüle mindenekelőtt dr. Barta Györgyi és dr. Beluszky Pál vett részt; utóbbi Enyedi György hosszabb külföldi tartózkodása idejére átvette a munkacsoport vezetését. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyében végzett vizsgálatokban V. Tajti Erzsébet vett részt. 1973-ban - külföldi tanulmányutjáról visszatérve - dr. Berényi István csatlakozott a téma kutatásához.

A kutatási program a/ és b/ pontját teljesítettük. Az országos vizsgálatok során az ország területének egynegyedén az érdemi kutatások befejeződtek, a fennmaradó területen az elhatárolás befejezés előtt áll, és a d/ pont kimunkálása folyamatban van.

II. A területi fejlettség fogalma; az elmaradott
területek elhatárolásának általános elvi-módszertani
problémái

1. A területi fejlettség fogalma. Véleményünk szerint a területi fejlettség magában foglalja a bővített ujratermelés egészének területi színvonalát; a területi fejlettség körébe tehát mind a gazdasági fejlettség, mind a lakosság életkörülményeinek szintje beletartozik. A gazdasági fejlettség, ill. a lakosság életkörülményeinek szintje a területi fejlettség két oldalát képezi; közöttük szoros korrelációs kapcsolat mutatható ki. A gazdasági fejlettség és a lakosság életkörülményeinek szintje nem egyszerűen egymást kiegészítő részei a területi fejlettségnek, közöttük ok-okozati összefüggés van, s egyes elemek egyaránt összetevői a gazdasági fejlettségnek s a lakosság életkörülményeinek /pl. az infrastruktúra egyes elemei, közlekedési hálózatok, a lakosság szakképzettsége stb./. Épp ezért vitatható a területi fejlettségnek - a gazdasági fejlettségből és a lakosság életkörülményeinek szintjéből összegzendő - egyetlen mérőszámmal való kifejezése /ami számítástechnikailag esetleg megoldható/. A területi fejlettség relatív fogalom, egy-egy terület fejlettsége önmagában nem értelmezhető.

2. Metodikai problémák:

2.1 A vizsgálatok területi egységének problémája: há-
zánk egyes területeinek gazdasági színvonalára vonatkozó ed-
digi vizsgálatok többnyire a megyéket, néhány esetben pedig
a járásokat választották vizsgálati egységül. Kétségtelen s
nyilvánvaló azonban, hogy a heterogén megyék átlagadataira
támaszkodó számítások még a szintdifferenciák makrokörzeteit
is csak hozzávetőleg lokalizálják, a gazdasági színvonal te-
rületi egységeinek kijelölésére e számítások nem alkalmasak.
Miután kutatási programunk egyaránt tartalmazza a hátrányos
helyzetű zónák, illetve mikrokörzetek kijelölésének fela-
datát - szem előtt tartva a vizsgálatok lehető pontosságát
s a gyakorlati munka igényeit -, feltétlenül szükségesnek
láttuk a községi szintig "lemenő" vizsgálatokat is.

2.2 A társadalmi-gazdasági szint vizsgálata során fel-
merülő elvi-módszertani problémák egy része a vizsgálati
egységek megválasztásával kapcsolatos. A községi-városi
részletességű vizsgálat ugyanis elkerülhetetlenül felveti a

- területfejlettség és a településfejlettség kapcsola-
tának különbözőségének problémáit;

- a településfejlettségi aspektusok előtérbe kerülése
esetén a településszerkezetnek a "fejlettségre" /mindenek-
előtt a lakosság életkörülményeire/ gyakorolt hatását, azt
a módszertani kérdést, hogy e hatásokat engedjük-e érvénye-
sülni, vagy megkíséreljük kiszűrni a vizsgálatok során;

a területelhatárolás két alapvető típusának, a homogén és a funkcionális téregységek elhatárolása együttes alkalmazásának nehézségeit;

- az előbbiekhöz szorosan kapcsolódva az egyes mutatók "lokalizálhatóságának" kérdését.

A probléma eredete nyilvánvaló: a lakosság ellátását biztosító - s az életkörülmények színvonalának megítélésekor figyelembevett - intézmények többsége "telephelyválasztásakor" messzemenően figyelembeveszi a települések lélekszámát, szerepkörét, hierarchikus szintjét. Az intézményhálózat - s részben a műszaki infrastruktúra - differenciáltsága, színvonala, egyszóval fejlettsége tehát a települések milyenségének függvénye.

Végeredményben két alapkoncepció alakítható ki a település-nagyság, ill. típusok és a - "fejlettség" részét képező - ellátottság összefüggésének megítéléséről:

a./ Eltekinthetünk a településnagyság és típusok figyelembevételétől a települések ellátottságának meghatározásakor. Ez esetben a településnagyság illetve a települések szerepköre nagymértékben befolyásolja a fejlettségi szintek kialakulását. E felfogás mellett szól, hogy a települések nagysága jelenleg hazánkban a valóságban és messzemenően befolyásolja a lakosság életkörülményeit, a települések fejlettségi szintjét. Oly eljárás, mely a fejlettséget a település-kategóriák saját szintjén belül mérné, e tényleges különbségek elfedéséhez vezetne. Ugyanakkor e koncepció alapján a községi szinten

folytatott vizsgálat óhatatlannal kiélezi a településfejlettség és a területi fejlettség közötti különbségeket.

b./ A másik lehetséges alapkoncepció a fejlettségi szinteket a településnagyság, ill. - kategóriák függvényében vizsgálja. A fenn elmondottakból következik, hogy a település-szerkezet különbözőségéből, a településfejlettség és a területi fejlettség különbözőségeiből eredő torzításokat ezen eljárás mérsékli. Viszont a különböző településkategóriák között fennálló tényleges szintkülönbségeket is feloldja a torzítása ezirányban jelentkezik.

Megállapítható tehát, hogy a fejlettségi szintek alapján történő területelhatárolás nem szorítkozhat csupán a területfejlettségi szintek nagyobb egységeken alapuló - pl. megyei szintű - megállapítására, de egy települési szintű vizsgálat - lényegében településfejlettség-vizsgálat - is csak egyoldalú képet adhat.

2.3 A társadalmi-gazdasági szint meghatározásakor felmerülő módszertani problémák másik csoportja az egyes ágazatok fejlettségi szintjeinek összegzésekor jelentkezik, különös tekintettel arra, hogy az egyes ágazatoknak a gazdaság szerkezetében elfoglalt helyzete, súlya rendszerint eltérő. Más szóval: ha egy téregység általános /komplex/ fejlettségi szintjét vizsgáljuk, eltekinthetünk e az egyes ágazatoknak, tényezőcsoportoknak a gazdaság egészében elfoglalt súlyától vagy sem.

Ugyanis:

- Ha az egyes ágazatok fejlettségi szintjét naturális mutatók alapján határozzuk meg, akkor az ágazatok összevetése csak az esetben lenne megnyugtató, ha ezen ágazatok egymáshoz viszonyított arányai téregységről-téregységre azonosak lennének. A mezőgazdaság színvonala természetesen, másként értékelendő a téregység szempontjából, ha mezőgazdaság a terület vezető gazdasági ágazata s másként ha csak másodlagos szerepet tölt be.

- További megfontolásokat igényel, hogy a jelenlegi gyakorlat - s a rendelkezésünkre álló adatok nyújtotta lehetőségek - szerint egyes ágazatok színvonalát az adott ágazaton belül, zárt rendszerben értékeljük, más ágazatoknak viszont a gazdaság egészében elfoglalt súlyát azonosítjuk a színvonallal.

2.4 Mérlegelve az elmondottakat, számbavéve lehetőségeinket és célkitűzésünket, vizsgálataink során a következő megfontolásokat érvényesítettük:

a./ Miután úgy találtuk, hogy egy téregység fejlettségét sem a települési szintű vizsgálat - településfejlettségi vizsgálat -, sem a területi /körzeti/ megközelítés nem mutatja ki egyértelműen, illetve különböző aspektusok, jellegzetességek, más-más összefüggések kimutatására alkalmasak, úgy véltük, hogy a kétirányú közelítés eredményeinek együttes figyelembevétele adhat megnyugtató képet a téregységek fejlettségéről.

géről. Vizsgálatunk alapvető célkitűzése továbbra is a hátrányos helyzetű területek települési szinten való elhatárolása.

b./ Ugyanakkor szükségesnek látszott a társadalmi-gazdasági színvonal téregységi szinten /járásonként/ való kimutatása is.

c./ A településnagyságnak a "fejlettségre" gyakorolt, bizonyos mértékben torzító hatását kívántuk csökkenteni azzal, hogy a városok, városias jellegű települések "fejlettségi szintjét" saját kategóriájukon belül is kimutattuk.

d./ Az ágazatok összegzésével kapcsolatos nehézségeket úgy kívántuk megoldani, hogy a "fejlettségi mutatókat" három csoportba soroltuk - ipari, mezőgazdasági, életmódbeli színvonal - s ezeken belül képeztük az "aggregált mutatókat". E mutatók kvantitatív összegzésétől eltekintettünk, s - első sorban - kartográfiai módszerekkel képeztük a fejlettségi szint területi típusait.

III. Az ipar, a mezőgazdaság és a lakosság életkörülményeinek területi különbségei /Az elhatárolás módszerei és eredményei/

1. Az ipar fejlettségének területi különbségei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

1.1 Az ipari fejlettség meghatározásakor az iparnak a népgazdaságon belüli súlyából /"sűrűség"/ indultunk ki, s lokalizálásakor figyelembe vettük a munkahely-lakóhely közötti kapcsolatokat /az iparfejlettséget nem az ipari telep-

helyek közigazgatásai határai között számítottuk./

A termelőerők két eleme a munkaerő és a termelőeszközök, ezért egy terület ipari fejlettségét az ipari munkaerő létszáma és a termelőeszközök értéke alapján kellő pontossággal meghatározható.

Ipari körzetek a munkahely-lakóhely komplexumát tekintettük.

Első lépésként meghatároztuk az ipari munkaerő-vonzásközpontokat. E vonzásközpontokat két csoportba soroltuk:

- pozitív ingázási mérleggel rendelkező települések;
- negatív ingázási mérleggel rendelkező települések.

Második lépésként határoztuk meg a munkaerővonzáskörzeteket. Küszöbértékként a keresők 20 %-át érintő ingázást tekintettük. 20,1-40 % közötti kiingázás esetén gyengén, 40,1-60,0 % közötti kiingázás esetén közepesen, 60,1 % feletti kiingázás esetén erősen vonzott településekről beszélünk.

A harmadik lépésben a települések fekvése, a közlekedési hálózat, a tömegközlekedési eszközök járatai, egyes esetekben az 1960.évi ingavándor-forgalmi adatok alapján alakítottuk ki az egyes ipari központok körzeteit /az 1970.évi népszámlálás adatait eleddig nem tették közzé./

A munka negyedik szakaszában - ellenőrzésként - egyenleget vontunk a körzet ipari munkahelyeinek és ipari keresőinek száma, valamint az ipari vonzásközpontok munkaerő-szükséglete és a beingázók száma között.

A nyert eredmények:

A megye iparát 5 körzetbe lehet sorolni.

1/ Az Ózdi ipari körzet az ózdi járásra terjed ki.

A megye lakosságának 11,6 %-át, keresőinek 11,0 %-át, ipari keresőinek 17,2 %-át, és a megye ipari állóeszköz állományának 15,4 %-át koncentrálja.

Ipari vonzáscentrumai Ózd, Borsodnádásd, Királd, Sajóvelezd; jelentős ipari létesítmény található még Hódoscsépány, Putnok, Sajónémeti és Arló településekben. Az ipari munkahelyek 71 %-a Ózdon van; a 4 ipari vonzásközpontba ingázók kiteszik a körzet összes ipari keresőinek 35 %-át, számuk közel 9000 fő. Ózdnak a körzetében elfoglalt kiemelkedő szerepére mutat, hogy a körzet ipari keresőinek 67 %-a ingázó /Ózd ipari keresői nélkül/. A körzet ipari keresői foglalják el a körzet ipari munkahelyeinek 98 %-át. Ózd és a másik három ipari központ ipari vonzáskörzetébe 31 település tartozik, amelyek közül 13 településből az ingázók aránya az összes keresőkből 60-80 % között van.

2/ A Kazincbarcikai ipari körzet területének legnagyobb része az edelényi járásra esik, de átnyulik az encsi, az ózdi és a miskolci járás területére is.

Ebben a körzetben lakik a megye lakosságának 14,7 %-a, összes keresőinek 13,7 %-a, ipari keresőinek 18,6 %-a, és a megye ipari állóeszköz állományának 23,9 %-a. Ipari vonzás központjai: Kazincbarcika, Mucsony, Felsőnyárád, Szuhakálló, Izsófalva, Edelény, Rudabánya és Tornaszentandrás; számottevő ipari létesítmény található még Perkupa, Kurityán,

Szendrő, Szalonna, és Sajószentpéter településekben. Az ipari munkahelyek 43 %-a koncentrálódik Kazincbarcikán. A körzet ipari keresőinek 32 %-a ingázó, Kazincbarcika ipari keresői nélkül az összes ipari keresők 45 %-a. A 8 pozitív ingázási egyenlegű ipari település mintegy 9600 főnyi munkaerő-szükségletének 89 %-át a körzetből fedezi. A kazincbarcikai ipari körzethez 70 település sorolható, a körzet központjai és vonzáskörzete közötti kapcsolat azonban lazább, mint az Ózdi ipari körzetben. Mindössze 9 községből ingázik a keresők 60-80 %-a, további 13 községben ez az arány 40-60 %-os.

3/ A harmadik ipari körzet Miskolc és Leninváros körzete. Az 5 körzet közül a legnagyobb, kiterjed a miskolci, az encsi a mezőcsáti, a mezőkövesdi, a szerencsi és az edelényi járásra. Egymástól való, viszonylag nagy távolságuk indokoltá tette volna Miskolc és Leninváros külön ipari körzetének kialakítását, vonzáskörzetük elkülönítésére azonban a sok bizonytalansági tényező miatt nem vállalkoztunk. A körzet összes településének száma 95, azaz Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeinek 26 %-a, népességének 45,5 %-a ide tartozik. Itt lakik az összes keresők 37,5 %-a, a megye ipari keresőinek 49,4 %-a, és itt összpontosul a megye ipari állóeszközállományának 55 %-a. Ipari vonzás centrumai: Miskolc, Leninváros, Sajókeresztúr, Sajóbábony, Onga, Alsózsolca és Encs; és közel 6000 főnek nyújtanak munkalehetőséget Mezőcsát, Mezőkövesd, Mezőkeresztes, Felsődobsza, Gibárt, Mályi, Nyékládháza, Kesznyéten, Felsőzsolca, és Szikszó ipari üzemei. Miskolc a maga 51 162 ipari

munkahelyével országos méretekben is az egyik legjelentősebb ipari központunk, körzetében a munkahelyek /ipari/ 73 %-át foglalja magában, a körzet ipari munkahelyeinek további 9 %-a Leninvárosban van. A körzet mintegy 73 000 ipari keresőjének 25 %-a ingázó, Miskolc, és Leninváros adatai nélkül az összes ipari keresők 66 %-a. Az ingázási körzetbe 88 település tartozik, a központokhoz való vonzódásuk intenzitása azonban elég gyenge, mindössze 2 településből ingázik az összes keresők 60-80 %-a, és 16 községből a keresők 40-60 %-a.

4/ A további két ipari körzet szerény méretű az előbbiekhöz képest. A Szerencsi ipari körzet kizárólag a szerencsi járás területének egy részére terjed ki, és a megye lakosságának 5 %-a lakik itt. A megye keresőinek 5 %-a, ipari keresőinek 4,9 %-a, az ipari állóeszköz állományának pedig csak 3,2 %-a van ebben a körzetben. Ipari vonzás központjai: Szerencs, Bodrogkeresztúr és Tarcál; és 1650 ipari munkahely található Mádon, Tállyán, Bodrogszegin és Tokajban. Az ipari munkahelyek 59 %-a Szerencsen van. A körzet ipari keresőinek 33 %-a ingázó, Szerencs nélkül 49 %-a. A körzet településeinek száma 14, az ipari központokkal együtt. A körzet ipari keresőinek 9 %-a körzeten kívül talált csak munkát. A környék vonzódása a központokhoz gyenge intenzitású, mindössze 5 községből jár el a keresők 40-60 %-a rendszeresen a központok ipari üzemébe dolgozik.

5/ A Sátorajaujhelyi ipari körzet valamivel nagyobb kiterjedésű és népességszáma is meghaladja a Szerencsi körzet

méreteit. A körzet a sátoraljaujhelyi járás északnyugati részét foglalja magában, de átnyulik a szerencsi járás néhány községének területére is. Ebben a körzetben él a megye lakosságának 7 %-a, és a körzet településeinek száma 31. A Sátoraljaujhelyi ipari körzet keresői a megye keresőinek 6,9 %-át, az ipari keresőinek 5,1 %-át teszik ki, az ipari állésczköz állományának azonban csak mindössze 2,5 %-a van itt. Ipari vonzásczkzpontjai: Sátoraljaujhely, Sárospatak, Hollóháza és Pálháza; alig 500 főt foglalkoztatnak még Vámosujfalu, Tolcs-va, Tiszakarád, Nagyrozvágý és Erdőbénye ipari üzemei. Az ipari munkahelyek 56 %-a Sátoraljaujhelyen, további 26 %-a Sárospatakon épült fel. A körzet ipari keresőinek 14 %-a ingázó, a két város nélkül 51 %-uk.

A körzethez tartozó ingázó települések közül mindössze 4 közséből ingázik a keresők 40-60 %-a.

2. A mezőgazdaság fejlettségének területi különbségei Borsod-Abauj-Zemplén megyében

2.1 Az elhatárolás módszertani problémái

A mezőgazdasági termelés színvonalának területi különbségei a 60-as évek közepétől megerősödtek és a lakosság életkörülményeinek alakulásában és kifejezésre jutottak. E területi különbségek részben az érvényben lévő közgazdasági szabályozók hatására alakultak ki pl: a mezőgazdasági ár-szint, melyet az átlagos körülményekkel rendelkező mezőgazdasági üzemek hozam-ráfordítás arányának figyelembe vételével állapítottak meg, gyenge jövedelmet biztosított a ked-

vezőtlen termelési feltételek között gazdálkodó üzemek számára. A kutatás ezért az un. kedvezőtlen természeti adottságu területek elhatárolására törekedett, melynek területi típusait elsősorban a természeti tényezők oldaláról kívánta értékelni (Romány P. /1964/ Laczkó I. /1966,1973/) és a természeti tényezőknek már-már determináló szerepet tulajdonított a termelési színvonal kialakulásában.

A kutatók többsége (Fazekas L. /1967/, Faragó T./1969/, Bernát T. /1969,1971/) a kedvezőtlen feltételeket közgazdasági szempontból vizsgálta és az elhatárolást a mezőgazdasági termelés területi szintkülönbségének meghatározásával kívánta elérni. Bernát T. a szintkülönbség meghatározása során tiz, a termelés feltételeit és közgazdasági színvonalát magába foglaló mutatóból álló rendszert használt és a színvonalat egyetlen aggregált mutatóval fejezte ki /Leszczinski módszer/. A módszert Enyedi Gy. /1973/ a termelési struktúra /a specializáció foka/ elemzésével egészítette ki.

Az eddigi vizsgálatok a mezőgazdaság homogén színvonalu makro területegységeit határolták el. A termelési színvonal e makro egységei valójában rendkívül heterogén színvonalu agrártérségek. Az aggregált mutató ugyanis - sok előnye ellenére - a termelés feltételei és közgazdasági színvonala közötti különbséget elmossa.

Ezért célszerűnek látszott az aggregált mutatóval képzett homogén színvonalu agrárterületeken belül a termelés

feltételei és közgazdasági színvonala területi megoszlását külön-külön is megvizsgálni. Az elemzéshez az alábbi munkákat használtuk;

A termelés feltételeit jellemző mutatók:

1. 1 termelőszövetkezeti tagra eső mezőgazdasági terület.
2. A föld aranykorona értéke /ha.
3. Az 1 ha mezőgazdasági területre eső álló- és forgóeszköz-érték.
4. 100 ha mezőgazdasági területre eső műtrágya /hatóanyagban/
5. 100 ha mezőgazdasági területre eső traktoregység.

A termelés tulajdonképpeni közgazdasági színvonalát jelző mutatók:

1. 1 ha mezőgazdasági területre eső bruttó termelési érték.
2. 1 ha mezőgazdasági területre eső összes árbevétel.
3. 100 Ft lekötött eszközértékre jutó bruttó termelési érték.
4. 1 termelőszövetkezeti alkalmazottra jutó évi részesedés.
5. 1 termelőszövetkezeti alkalmazottra jutó összes szövetkezeti bruttó jövedelem.

A terület általános agrárszínvonalát ez esetben is a mutatók aggregálása adta.

Az aggregált mutatók képzése során azonban nem matematikai /Leszczinszki módszer/, hanem "minőségi" osztályköröket képeztünk. Az így képzett osztályköz ill. pontérték már "üzemtipust" és nem egyszerű osztályköz-értéket jelöl ill. helyettesít.

A mezőgazdaság színvonalának területi különbségeit általában az ágazat országos színvonalához viszonyítva állapították meg. Kisebb területegység /megye/ szintkülönbségeinek kimutatására az országos átlag alig használható, mert esetünkben Borsod-megye egész agrárterülete gyenge színvonalúnak lenne minősíthető. Ez esetben a mezőgazdaság szerepe a lakosság életkörülményeinek alakításában nem lenne nyomon követhető. A termelés területi szintkülönbségeinek meghatározására ezért a megyei átlagot vettük alapul. A termelési feltételek vizsgálatába bevontuk a mezőgazdasági termelés történelmileg kialakult területi típusait, a termelés módjának és intenzitásának időbeli változását, a földhasznosítás térbeli szerkezetét, amelyek befolyásolják a termelés jelenlegi színvonalát és fejlesztésének lehetőségét.

2.2 A fenti módszerrel az alábbi színvonal-típusokat határoltuk el;

1. Gyenge színvonalu mezőgazdasági körzet a megye É-i övezete, mely az ózdi járást, az Aggteleki-karszt, a Cserehát és a Zemplén-hegység területét foglalja magába. Hasonló színvonalu mezőgazdaság jellemzi a Közép- és Felső-Tisza, valamint a Bükk-hegység néhány községét.

A gyenge színvonalu agrártérségek legnagyobb összefüggő területe az észak-borsodi körzet, mely Ózd környékétől a Hernád-völgyéig húzódó területet foglalja magába. A terület színvonalának homogenitását csupán a Sajó-völgy néhány községének /Putnok, Edelény/ átlagosnál magasabb termelési

szinvonala "zavarja", nem téve kétséggé a terület típus-jellegét.

Az észak-borsodi gyenge színvonalu körzet három alkörzetre bontható:

a/ Az Ózd-környéki mezőgazdaság termelési feltételei és a termelés közgazdasági színvonala egyformán - kb. 50-55 %-kal - alacsonyabb a megyei átlagnál. A mezőgazdasági üzemek termelési színvonala oly alacsony, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottaknak az átlagos ipari béreknek csupán 1/3-a biztosítható. Ezért az erős elvándorlás következtében a termelőségvetkezeti foglalkoztatottak átlagos életkora itt a legmagasabb a megyében.

b/ Az Aggteleki-karszt-Bódva-völgy mezőgazdaságának átlagos szintje kb. 20 %-kal jobb az előző alkörzeténél. Ez abból adódik, hogy a termelés feltételei /talajadottság, műtrágyafelhasználás, traktor-ellátottság/ mintegy 30 %-kal kedvezőbbek. Ennek ellenére a termelés közgazdasági színvonala hasonlóan alacsony. Ugy tűnik, hogy az alkörzet /nagyjából az edelényi járás/ az adott színvonalon is kihasználatlan termelési potenciállal rendelkezik.

c/ A gyenge színvonalu észak-borsodi agrárkörzetben a Cserehát viszonylag jobb átlag-színvonallal rendelkezik. A termelés közgazdasági színvonala 5-6 %-kal magasabb a termelés feltételeinek átlagszintjénél, tehát a termelési potenciál elméletileg kihasználnak mondható. A foglalkoztatottak átlagos évi részesedése /12-14 000 ft/ eléri a megyei átlagot,

ami a jelentős állami támogatásnak köszönhető. A rendkívül alacsony eszközellátottságból következik, hogy a 100 Ft lekötött eszközértékre jutó bruttó termelési érték magasabb a megyei átlagnál.

A Zempléni-hegyvidék az Aggteleki-karszt-Bódva-völgye alkörzethez hasonló termelési színvonallal rendelkezik, azzal a különbséggel, hogy itt az üzemek gyengébb adottságaik ellenére is magasabb közgazdasági színvonalon gazdálkodnak. Ez feltehetően abból adódik, hogy az alkörzet a borsodi-ipari övezettől távol esik, ezért "tisztább" agrárterület maradt. Az egyoldalú gazdasági potenciál a feltételek jobb kihasználására kényszerítette az itt élő népességet. Bár az is igaz, hogy a terület mezőgazdaságosságát szerencsésen egészíti ki az erdőgazdaság és a kisebb ipari központok /Szerencs, Encs, Telkibánya, Sátoraljaujhely, Sárospatak/ fejlődése, mely munkaalkalmat biztosít.

Összegezve, megállapítható;

- az észak-borsodi és a zempléni mezőgazdasági üzemek átlagos termelési szintje - különösen eszközellátottsága - olyan alacsony, hogy az esetek többségében a rendelkezésre álló gyenge termelési potenciált sem képesek kihasználni.

- a termelőszövetkezetekben a foglalkoztatottak átlagjövedelme nem éri el az iparban foglalkoztatottak átlagjövedelmének 50 %-át.

- a terület mezőgazdasága a termelési feltételek adott szintjén, a termelés jelenlegi közgazdasági színvonalán nem

jelenti azt a gazdasági potenciált, amely a terület gazdasági-társadalmi fejlődését az országos átlagon biztosítani tudná.

2. Közepes színvonal-típusba azokat a mezőgazdasági üzemeket soroltuk, amelyek termelési színvonala a megyei átlag körül van, attól legfeljebb ± 5 %-kal tér el.

Az így elhatárolt agrárkörzet a Hernád-völgyet, Takta-közt és Bodroghözt foglalja magába.

A termelés feltételeinek színvonala általában 10 %-kal alacsonyabb a közgazdasági szintnél. Meglepő, hogy a közepes színvonalu üzemeknek is 56,6 %-ában a termelés feltételeinek szintje a magasabb. Ezek az üzemtipusok főleg a Hernád-völgyében helyezkednek el Encs és Miskolc és a kihasználatlan termelési potenciál az erős "ipari vonzás"-nak is tulajdonítható.

Magas termelési színvonalu körzet

3. a Sajó-völgy és a Bükkalja, ahol a mezőgazdaság termelési színvonala 30 %-kal haladja meg a megyei átlagot.

A Sajó-völgy-i üzemek termelésének kertészeti és állattenyésztő jellegére, a nagy élőmunka felhasználásra utal, hogy az 1 ha mezőgazdasági területre eső bruttó termelési érték 30 %-kal magasabb a megyei átlagnál, ugyanakkor az egy főre eső évi részesedés 20 %-kal kisebb. A körzet a borsodi iparvidék ellátóterületének fogható fel.

A Bükkalja mezőgazdasága /a mezőkövesdi és részben a mezőcsáti járás/ a megye legjobb termelési feltétellel és

szinvonallal rendelkező területe. A föld aranykorona értéke, az üzemek 1 ha területére jutó álló- és forgóeszköz értéke duplája a megyei átlagnak. Ennek megfelelő az üzemek árbevétele, a tagok 1 főre eső évi részesedése.

Mindkét **alkörzet** jó átlagszinvonalu és mégis az üzemek 33,3 %-ában a termelés feltételei jobbak a közgazdasági szinvonalnál, tehát kihasználatlan termelési potenciál mutatkozik.

Megítélésünk szerint a mezőgazdaság - különösen a Bükk-alján - hatékony beruházás és területfejlesztés esetén elsőrendű szerepét játszhat a népesség foglalkoztatásában.

3. A fejlettségi színvonal megállapítása a lakosság életkörülményei alapján

3.1. A hátrányos helyzetű területek elhatárolásához figyelembe veendő tényezők kiválasztásakor a következő megfontolásból indultunk ki: mutatórendszerünk feladata nem az "elmaradottság" különböző megnyilvánulási formáinak leltározása, hanem olyan szintjelző rendszer biztosítása, amely megbízhatóan utal a gazdasági-társadalmi színvonalra. Nem kívánjuk tehát átfogni a fejlettségi szint megnyilvánulási formáinak egészét, viszont bekerülhettek olyan tényezők is mutatórendszerünkbe, amelyek önmagukban nem jelentenek hátrányos helyzetet, de azzal kapcsolatban állnak, tehát "mérik" az "elmaradottság" fokát /mint pl. a települések vándorlási egyenlege/.

3.2. A lakosság életkörülményei színvonalának települési szintű mérésére felhasznált "mutatórendszer" a következő:

A/. Lakásfelszereltségi mutatók, a települések műszaki infrastruktúrájának szintje, életszínvonal.

1. Az 1945 óta épült lakások aránya az összes lakásból.
2. Az 1960 óta épült lakások aránya az összes lakásból.
3. A fürdőszobával, mosdófülkével ellátott lakások aránya az összes lakásból
4. A 100 lakószobára jutó lakók száma

5. Az egyszobás lakások aránya az összes lakásból
6. Villannyal ellátott lakások aránya az összes lakásból
7. A gázzal, gázpalackkal ellátott lakások aránya az összes lakásból.
8. A vízvezetékekkel ellátott lakások aránya az összes lakásból.
9. Az 1 főre jutó lakossági villamosenergia-fogyasztás
10. A kiépített utak aránya a belterületi úthosszból.
11. A kiépített járdák aránya a teljes járdahosszból.
12. A 100 lakásra jutó TV előfizetők száma

B/ Az intézményi ellátottság mutatói

a/ A lokális funkciók intézményeinek mutatói

13. A 100 főre jutó bolti összes terület
14. A 100 főre jutó vendéglátóhelyi alapterület
15. Az 1 főre jutó bolti élelmiszervásárlás, Ft.
16. Az 1 főre jutó bolti kiskereskedelem összes forgalma, Ft.
17. 100 ovodáskorúra jutó óvodai férőhely
18. 100 bölcsődéskorúra jutó bölcsődei férőhely
19. A települések könyvtáraiban 1 főre jutó kölcsönzött könyvtári egység.

20. 100 lakosra jutó önálló magánkisiparosok
száma

b/ A városi funkcióju intézmények fejlettségének
mutatói

A városi funkcióju intézmények fejlettségét települési szintem nem vizsgáltuk. A járási egységekre vonatkozó vizsgálathatnál a következő színvonal-mutatókkal számoltunk:

21. Az áruházak, ruházati és iparcikk-szaküzletek alapterülete 100 lakosra.
22. A 100 lakosra jutó kvalifikált vendéglátóegységek alapterülete.
23. Az 1 főre jutó ruházati és vegyesiparcikk-vásárlások értéke, Ft.
24. A 10 000 lakosra jutó szállodai férőhelyek száma.
25. A 10 000 lakosra jutó napi rendelési órák száma a rendelőintézetben
26. A 10 000 lakosra jutó korházi ágyak száma
27. A 100 középiskolás korura jutó tanulólétszám a középiskolák nappali tagozatán.
28. A 100 középiskolás korura jutó osztálytermek száma a középiskolákban.
29. A 10 000 lakosra jutó egyetemi, főiskolai hallgatók száma

30. A városi jellegű településben élők az összes lakos százalékában
31. Átlagos "eljutási idő" a legközelebbi városi jellegű településbe.

C/ A közlekedésföldrajzi helyzet mutatói

A közlekedésföldrajzi helyzet megítélésénél mindenekelőtt a városok felkeresésének lehetőségét mérlegeltük.

32. A járási székhely-szintű központtól való időtávolság.
33. A megyeszékhely-szintű központtól való időtávolság
34. A járási székhely-szintű központtól való költségtávolság
35. A megyeszékhely-szintű központoktól való költségtávolság

D/ A demográfiai helyzet mutatói

A települések /körzetek/ demográfiai viszonyainak s fejlettségi szintjének kapcsolata többirányú. A népesség egyes demográfiai jellemzői a gazdasági társadalmi színvonal következményei, egyben részei /építőelemei/ is annak. Pl. a népesség iskolázottsági szintje a vizsgált egység fejlettségétől befolyásolva alakul, ugyanakkor maga is hozzájárul a fejlettségi szint alakulásához. Más népességi, népmozgalmi jelen-

ségek viszont nem részei a szűkebb értelemben vett fejlettségnek, de kiváltó okai mindenekelőtt abban keresendőek, így érzékeny indikátorai a gazdasági-társadalmi színvonalaknak /pl. a vándormozgalom, a települések lélekszámának változása/.

36. A 15-x éves népességből az általános iskola 8 osztályát elvégzettek aránya
37. A 18-x éves népességből az érettségi bizonyítványt szerzettek aránya
38. A 14-x éves népesség aktív keresőinek aránya
39. 100 aktív keresőre jutó eltartott
40. 100 aktív keresőre jutó inaktív kereső és eltartott együtt
41. A 60-x évesek aránya az összlakosságból.
42. Öregségi hányados: $\frac{60 - x \text{ évesek}}{x - 14 \text{ évesek}}$
43. A mezőgazdasági keresők aránya az aktív keresőkből.
44. A kereskedelmi + egyéb keresők aránya az aktív keresőkből
45. A lakónépesség természetes szaporodása ill. fogyása, 1960--1969.
46. A települések lakosságának tényleges szaporodása, ill. fogyása, 1960--1969.
47. A települések lakosságának tényleges szaporodása, ill. fogyása, 1949--1969.

48. A települések lakónépességének vándorlási
különbözete, 1960--1969.

- 1.3. A felsorolt mutatók összegezését három eljárással vé-
geztük: - Leszczycki-módszerrel
- Bennett-módszerrel
- faktoranalízis-segítségével

A faktoranalízis alkalmazása mindazon esetekben felmerül-
het, amikor egy-egy "jelenség" - mint pl. a "gazdasági-társas-
dalmi fejlettség" - mennyiségi meghatározása csak sok egymással
kölsönösen összefüggő mutatóval lehetséges. A faktoranalízis
többlete az "egyszerűbb" módszerekkel szemben szubjektívitas
kiküszöbölése, továbbá az, hogy fontossági sorrend szerint ál-
lapit meg olyan ismérvcsoportokat ill. ismérveket /faktorokat/,
amelyek szerint közel azonos jellemzőkkel rendelkező csoportok
alakithatók ki. Ugyancsak megállapítható a faktoranalízis
segítségével, hogy az egyes ismérvcsoportoknak mekkora száza-
lékos szerepe van az eredmények alakításában.

Vizsgálatainkat az MTA CDC-3300 típusu számítógépen az un.
komponens-módszerrel végeztük. A faktoranalízis segítségével
megállapítható volt a mutatórendszerünk egyes elemeinek hasz-
nálhatósága is. A három összegző eljárás segítségével nyert
kép - jelentéktelen anomáliákkal eltekintve - messzemenően
azonosnak bizonyult.

3.3. Egyértelműen kirajzolódott egy összefüggő, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó zóna a megye északi harmadában, a Putnok--Rudabánya--Szendrő--Edelény--Szikszó--Abaujszántó--Tolcs--Tisza vonaltól északra. Ezen övezetben mintegy 175 településben 117 ezren élnek. Néhány további mikrokörzetben - a Bükk déli előtere, Tiszamente, Taktaköz - 43 további település sorolható a kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó területekhez. Együttes lakosság számuk közel 200 ezer fő; a megye népességének 25,5%-a /Miskolcot nem számítva 33,2%-a/ él az elmaradott területeken. 88 település 158 ezer lakója alkotja a közepesen fejlett körzeteket, mindennekelőtt Szerencs környékén és Ózd vidékén. A fejlett területek összefüggő zónát alkotnak az Ózd--Kazincbarcika--Miskolc tengely mentén, amely zónából Mezőkövesd, Leninváros, valamint a Szerencs felé ágaznak ki keskeny, kedvező életkörülményeket biztosító folyosók. E területen él a megye lakosságának 55%-a, 420 ezer fő /Miskolc adatai nélkül 240 ezer fő/.

Az elmaradottság kritériumainak, területi egységeinek, a valóságban tapasztalható megnyilvánulása formáinak, a depressziós körzetek helyzetében várható változásoknak országos, ill. regionális léptékű vizsgálata mellett szükségesnek láttuk feltételezéseink és eredményeink helyszíni ellenőrzését, ill. mikrokörzetben kívántuk rábukkanni az "elmaradottsággal" feltehetően összefüggő folyamatokra, jelenségekre. Ezért Borsod--Abauj-Zemplén megyében mikrokörzetű szintű

/községekre, községkörzetekre terjedő/ vizsgálatokat végeztünk. Krasznokvajda és falukörzete, Jórvaő, Friss és Felsővadász gazdaságföldrajzi feldolgozására került sor, Tokaj esetében pedig földhasznosítási térképezésre.

IV. A társadalmi-gazdasági színvonal területi különbségei

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

A három ágazat színvonala területi különbségeinek meghatározása után kartográfiai módszerekkel alakítottuk ki a társadalmi-gazdasági fejlettség területi egységeit. Ezek a következők:

1. Fejletlen területek:

A/ Észak-borsodi elmaradott övezetek

Alkörzetek	Az ágazatok színvonala		
	ipar	mezőgazdaság	életkörülmények
a/ Bodroghöz	fejletlen	átlagos	fejletlen
b/ Zempléni-hg.	fejletlen	fejletlen	fejletlen
c/ Hernád-völgy	fejletlen	átlagos	átlagos
d/ Cserehát- Észak-borsodi karszt			
d ₁ / határmenti övezet	fejletlen	fejletlen	fejletlen
d ₂ / déli övezet	átlagos	átlagos	fejletlen

B/ Elmaradott mikrokörzetek

a/ Tiszamente   fejletlen   átlagos   fejletlen

b/ Bükk déli

előtere	átlagos	fejletlen	fejletlen
---------	---------	-----------	-----------

2. Közepesen fejlett területek

a/ Szerencs és

környéke,

Hegyalja	átlagos	átlagos	átlagos
----------	---------	---------	---------

b/ Ózd vidék

/Ózd és szűkebb

agglomerációja

nélkül/	fejlett	fejletlen	átlagos
---------	---------	-----------	---------

3. Fejlett területek

a/ Központi ipari

övezet /Ruda-

bánya--Izsófal-

va--Kazincbarci-

ka--Sajóvölgyi i-

parvidék--Miskolc/

fejlett	fejlett	fejlett
---------	---------	---------

b/ Ózd és aggro-

merációja	fejlett	fejletlen	fejlett
-----------	---------	-----------	---------

c/ Leninváros	fejlett	átlagos	fejlett
---------------	---------	---------	---------

d/ Mezőkövesd--

Nyékládháza--

Mályi tengely	átlagos	fejlett	fejlett
---------------	---------	---------	---------

A fejletlen területek jellemzése

A/ Észak-borsodi elmaradott övezet

a/ Bodrogköz. - Az alföldi jellegű agrárkörzetben /keresőinek 56%-a mezőgazdasági foglalkozásu/ 34 ezer fő él. Forgalmi fekvése igen kedvezőtlen, a megyeszékhely időtávolsága 3--4 óra. Az ingázási lehetőségek is korlátozottak - részben elzártsága, részben a számbajöhető munkaerővonzás-központok kis felvevőképessége következtében -, így a keresőknek csupán 1/8-a ipari foglalkozásu. Hátrányosan hat a körzetre városi centrumainak - Sátoraljaujhely, Sárospatak - stagnálása. E lassan iparosodó, határszéli fekvésük következtében hátrányos helyzetű kisvárosok nem lehettek az urbanizáció motorjai. Közepesen fejlett mezőgazdasága ellenére a Bodrogköz számottevő népességfelesleggel rendelkezik. Az utolsó két népszámlálás közötti dekádban 12 ezer fővel /!/ csökkent a körzet lakossága; a körzet demográfiai potenciálja ^{ennek} következtében alacsony. Noha a települések átlagos nagysága 1420 fő, az intézményi ellátottság, de különösen a lakossági infrastruktúra fejletlen.

A körzet - mérséklődő népességvándorlás mellett - társadalmi-gazdasági színvonalának emelése megoldható és kívánatos. Főbb tennivalók:

- a közlekedési helyzet nagymérvű javítása;
- a lokális funkcióju ellátó központok kiépítése /ennek

lehetőségei a nagyobb létszámú települések jelenléte következtében adóttak/;

- a városi központok fokozottabb fejlesztése, ipari munkaerő igényük fokozása;
- a kihasználatlan lehetőségekkel is rendelkező - mezőgazdaság fejlesztése az országos átlag szintjére /lehetőségei adóttak, de eszközigenyes feladat/.

b/ Zempléni-hegység. A Hegyalja településeit leszámítva mintegy 50 település 30 ezer lakója él e körzetben, melynek mind a mezőgazdasága, mind ipara alacsony színvonalú; a lakosság életkörülményei kifejezetten rosszak. A mezőgazdaságilag művelhető terület csekély, a mezőgazdaság feltételei kedvezőtlenek. A bodrogházihoz hasonlóan a Zempléni-hegység is "városárnyékban" fekszik, ill. a hegység keleti előterében lévő Sárospatak és Sátoraljaujhely kisugárzása gyenge. A települések átlagos nagysága 600 fő; jelentkeznek tehát az aprófalvas településszerkezet problémái. 10 év alatt a lakosság 24%-a vándorolt el. Noha a körzet minden szempontból "fejletlennek" bizonyult, rendelkezik olyan adottságokkal, amelyek közepesen fejlett területté emelhetik a Zempléni-hegységet:

- a mezőgazdaság kooperálása az intenzív gazdálkodást folytató peremekkel /munkaerő-ingázás, hegyvidéki és hegyaljai, síksági területekkel egyaránt rendelkező nagyüzemek/, ill. az erdőgazdálkodással; a melléküzemágak fejlesztési lehetőségei;

- a hegység előterében lévő centrumok fejlesztése /Sátoraljaújhely és Sárospatak mellett Encs /;

- az idegenforgalmi potenciálok kihasználása.

Mindezen tényezőket figyelembevéve is feltételezhető egyes mikrokörzetek - községek - elnéptelenedése, e területek extenzív hasznosítása.

c/ Hernádvölgy. A Hernád mentén a Szikszótól északra 10--15--20 km széles övezet sorolható ezen övezetbe. Az alkörzet gerincében az életkörülmények átlagosak /Hernádnémedi, Göncs, Encs, Fonó stb./, másutt átlag alattiak. A mezőgazdaság összességében közepes színvonalu. A helyben települt ipar jelentőktelen, a völgy déli harmadában viszont még érződik a Sajóvölgyi, miskolci ipar kisugárzása. A Hernádvölgy végeredményben kedvezőbb helyzetben van, mint a szomszédos Zempléni-hegység vagy a Cserehát, de nem szakítja meg az elmaradott zóna területi egységét. Kedvezőbb helyzete mindennekelőtt jó forgalmi feltártságának, a megyei átlagot elérő mezőgazdasági adottságoknak, s - e déli harmadban - az ingázási lehetőségeknek tudható be. Az alkörzet fejlődésének legfőbb gátja a városi központ s ipari bázis hiánya. Encs ma még nem tölti be a körzet szervező központjának, népességfelvevő bázisának szerepét.

d/ Cserehát--Érsekborosodi karszt: Az 50 ezer lakosu alkörzet az Aggtelek--Perkupa--Szalonna--Felsővadász--Baktaszék vonallal két egységre bontható. Az e vonaltól északra

fekvő határmenti öv helyzete a legkedvezőtlenebb a megyében. Forgalmi helyzete, mindennek előtt a vasutvonal távolsága, az autóbuszjáratok gyérsége, a rendkívül rossz minőségű úthálózat miatt igen rossz. A mezőgazdaság adottságai s közgazdasági színvonala alacsony, a munkaerővonzás-központok elérhetetlenül messze vannak, s e településszerkezet rendkívül elaprózott. Saját városi központtal nem rendelkezik e terület. Mindezek következtében a demográfiai erózió hihetetlenül felfokozódott; tíz év alatt a lakosság 30%-a elvándorolt. E területen a közepes társadalmi-gazdasági színvonal kialakítása sem tekinthető reális célkitűzésnek. A települések jelentékeny részének elnéptelenedésével számolnunk kell. Az alkörzet déli felében a mezőgazdaság színvonala helyenként eléri a megyei átlagot, s az ingás révén a borsodi iparvidék /mindennek előtt Rudabánya, Izsófalva, Kazincbarcika, Edelény, Sajószentpéter/ kisugárzása is érződik. A lakosság életkörülményei jelenleg átlag alattiak.

e/ A Tisza menti és a Bükk déli előterének fejletlen körzeteiben mintegy 26---28 ezren élnek. Helyzetüket könnyíti, hogy magas színvonalu területek közelében helyezkednek el. Kivételt csak a Tiszamente néhány forgalmi árnyékban fekvő falva képvisel. A mezőgazdaság fejlesztésének lehetőségei, Leninváros kisugárzásának várható erősödése - párosulva a forgalmi helyzet javulásával-e körzeteket is az átlagos nivóra emelheti.

2. A közepes fejlettségű gazdasági-társadalmi térség nem alkot olyan összefüggő területet, mint a gyengén fejlett zóna, hanem mintegy átmenetet képez a fejlett és fejletlen zóna között.

Két jelentősebb kiterjedésű, közepes fejlettségű terület határolható el;

a/ Az Ózd vidéki körzet Ózd és a szűkebb agglomeráció kivételével az Ózdi járást foglalja magába. A körzet iparfejlődése elsősorban a feldolgozó ipart koncentráló településeket /Ózd, Borsodnádasd/ érintette. A lakóhely jellegű települések fejlődése a szénbányászat csökkenésével lelassult, a népesség városba-költözése felgyorsult. A gyenge termelési adottságokkal rendelkező mezőgazdaság itt nem jelent gazdasági potenciált.

b/ Legnagyobb közepes fejlettségű körzetek Szerencs és környéke, valamint Hegyalja /Mád, Tokaj, Sárospatak, Sátoraljaujhely/ tekinthető.

A körzet ipari közép- és kisüzemei /Szerencs, Sárospatak, Sátoraljaujhely/ olyan gazdasági erővel rendelkeznek, hogy a környező településeket - a központi ipari zóna vonzása ellenére is - képesek vonzáskörzetükben tartani.

A körzet gazdasági erejét növeli a közepes színvonalu, de erősen specializált mezőgazdaság /Taktaköz - cukorrépa, állattenyésztés, Hegyalja - szőlő, gyümölcs/, mely jelentős feldol-

gozó kapacitással is rendelkezik. A településszerkezet közepes és nagyfalvakból épül fel; a közlekedési feltártság megfelelő.

Mindez együttesen az itt élő népességnek közepes színvonalu életkörülményeket biztosít.

Megítélésünk szerint a könnyű- és élelmiszeripar, valamint a mezőgazdaság kialakult termelési irányainak fejlesztése indokolt. A körzet természeti-gazdasági- és társadalmi adottságaiból következik, hogy az idegenforgalom a jelenleginél nagyobb szerepet játszhatna különösen a Hegyalján.

3. A gazdasági-társadalmi fejlettség magas színvonalának minősíthető;

a/ Borsod megye központi ipari övezetében, ahol Rudabánya, Izsófalva, Kazincbarcika, Sajószentpéteri és Miskolc ipara koncentrálódik. Az iparfejlesztés, ha megkéssve is, de tervszerű, általános területfejlesztéssel párosult, mely gyökeresen átalakította a térség korábbi gazdasági-társadalmi szerkezetét. E mellett a mezőgazdaság is olyan színvonalu beruházást kapott, hogy képes volt kihasználni az ipari-városi agglomeráció közelségéből adódó előnyöket.

A központi ipari övezet gazdasági-társadalmi hatása - közlekedési adottságoktól függően - a közepesen és gyengén fejlett övezetekben is nyomon követhető.

MTA FKI St. 6406/1974. Pné.

b/ A központi ipari övezettől kissé elkülönítve helyezkedik el Ózd és szűkebb agglomerációja. Bár gazdasági kapcsolata a központi övezettel szoros, mégis önálló körzetnek tekinthető, mert a térség egyoldalú iparával, gyenge mezőgazdaságával sajátos gazdasági-társadalmi strukturát képvisel.

c/ Leninváros hasonló típusú terület, de az előzőnél izoláltabb gazdasági-társadalmi teret jelent. Ugyanis az iparfejlesztéssel párhuzamosan a munkaerőigénynek megfelelően új város épült, mely következőképp addig nem alakította ki sajátos agglomerációs övezetét. Az ipari-városi és tiszta agrártérség átmenet nélkül érintkezik egymással.

d/ A Mezőkövesd--Nyékládháza--Mályi tengelyeken olyan települések helyezkednek el, amelyekben található ugyan helyi ipar, de az ipari keresők nagy része a központi övezetekhez kötődik.

A vasút és közút tengelyében kialakult virágzó övezet - Mályi és Nyékládháza kivételével - nem tekinthető a miskolci ipari agglomeráció részének, mert olyan erős mezőgazdasági potenciállal rendelkezik, hogy az egyenlőre megszabja a települések és a benne élő népesség életformájának karakterét.

Beszámoló nkban egy folyamatban lévő /1975-ben befejező-
dő/ kutatást vázoltunk. A kutatás folyamatából következik,
hogy az eredmények többsége csak azután jelentkezik, a Bor-
sod megyei vizsgálatokat sem zártuk még le véglegesen. Be-
számolónkban a kísérleti területen általunk alkalmazott mód-
szereket írtuk le, noha éppen az itt nyert tapasztalatok
alapján menetközben bizonyos korrekciókat végrehajtottunk /pl. a
mutatók megválasztása/.

Eddigi vizsgálataink során is bebizonyosodott, hogy az
ország számottevő területe speciális problémákkal küzd; foko-
zott figyelmet, országos döntéseket igényel gazdasági-társá-
dalmi színvonaluk növelése. A helyszíni vizsgálatok és a
helyi szakemberekkel történt konzultációk igazolták, hogy a
fenti módszerrel elhatárolt társadalmi-gazdasági színvonal-típu-
sok valóságos geográfiai területegységek. E körzetek alap-
ját képezhetik speciális területfejlesztési tervek kidolgo-
zásának.